

Олена Хохліна
доктор психол. наук, професор,
професор кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет
Київ (Україна)

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТОСТІ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛА

Досягнення найвищого рівня розвитку людини як особистості уможлиблюється лише у процесі її активності, зокрема при здійсненні ефективної діяльності; в ній вона може максимально самореалізуватися та розкрити свої здібності, знайти смисл життя та стати ним задоволеною. Зазначене обумовлює актуальність досліджень з проблеми становлення особистості фахівця у професійній діяльності. Такі дослідження проводяться щонайперше в аспекті особистісного підходу, відповідно до якого кожне психічне явище, що проявляється в діяльності, а відповідно й сама ця діяльність та її елементи, має розглядатись, вивчатись, розвиватись з урахуванням його особистісної зумовленості. Концептуальною ж основою особистісного підходу, виходячи з праць С.Л.Рубінштейна, Н.С.Лейтеса, К.К.Платонова, І.Д.Беха, В.В.Рибалки, Б.О.Федоришина та ін., має бути уявлення про особистість як цілісне утворення, що має певну психологічну структуру[4 та ін.].

Особистість розглядаємо як соціально-психологічну сутність людини, яка формується в результаті засвоєння нею суспільного досвіду людства (соціалізації) та становлення самосвідомості (індивідуалізації); як саморегульоване системне утворення, що складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності[5]. Як свідчить проведений нами аналіз літературних джерел з проблеми структури особистості[6], найвживанішою у сучасній вітчизняній психології залишається одновимірна структура О.Г.Ковальова, у якій виокремлюються самосвідомість, спрямованість, здібності, характер, темперамент [1,2]. Водночас виявлено, що трактування суті зазначених складових особистості, в результаті розвитку психологічної думки, накопичення та узагальнення психологічних знань з цього питання впродовж останніх років, стало більш повним

та змістовним. Наведемо найсуттєвіші узагальнені теоретичні дані щодо змісту структурних компонентів особистості.

Самосвідомість. Механізмом саморозвитку особи, як стрижня її особистісного становлення, є здатність до самопланування, саморегуляції та самоорганізації (О.О.Бодальов). Це ж можливе на основі виникнення самосвідомості, завдяки якій починається самодетермінація особистісного становлення - особа сама починає організовувати власне життя, розвиток; вона стає здатною «дати собі раду» у плані актуальних, найближчих потенційних дій, дій на життєву перспективу (Б.Ф.Ломов) [4,5 та ін.].

Самосвідомість розглядається як вищий рівень свідомості, але якщо свідомість зорієнтована на відображення всього оточуючого світу, то самосвідомість – самого себе.

Самосвідомість визначається як усвідомлення себе як усталеної, визначеної одиниці, яка зберігається незалежно від змінних умов - усвідомлюється своя ідентичність. Це явище осягається, вивчається та формується відповідно до когнітивного (знання про себе), емоційного (ставлення до себе) та оцінково-вольового (контроль та регуляція власної активності); суть самосвідомості розкривається також через поняття рефлексії, «Я-концепції» (як відносно сталої, досить усвідомлюваної, супроводжуваної переживаннями неповторності система уявлень про себе, на основі якої людина будує свої взаємодії з іншими людьми і ставиться до себе) та самооцінки.

Стрижнем самосвідомості є самооцінка особистості.

Самооцінка визначається як оцінка себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей; вона позначається на рівні домагань людини - рівні тих завдань, до виконання яких людина вважає себе здатною. Саме рівень домагань покладається в основу визначення самоповаги (І.Джеймс). Самооцінка ж може бути глобальною чи частковою; адекватною чи неадекватною, тобто правильною чи неправильною відносно реальних можливостей людини. Адекватна самооцінка відповідає можливостям людини і може бути високою, середньою та низькою. Адекватну самооцінку мають люди, про яких говорять: «вони впевнені в собі і щасливі на своєму рівні домагань» [2,3].

Спрямованість особистості - це система спонукань, що визначає вибірковість відношень та активності людини; вона показує чому людина так чи інакше ставиться та діє.

Центральним утворенням, суттю спрямованості є мотиваційна сфера, а в її основі лежать потреби. Саме вони визначають всі спонукання, які поділяються на усвідомлені та неусвідомлені.

На змістову сторону всієї спрямованості (як і особистості загалом) впливає така її складова, як ціннісні орієнтації. До усвідомлених спонукань (власне мотивів) відносяться життєві цілі, життєві плани, інтереси, ідеали, світогляд, переконання, а також самооцінка; до неусвідомлених - потяг, бажання, установка [1,2,3 та ін.].

Здібності розглядаються як ансамбль властивостей, які забезпечують відносну легкість та високу якість оволодіння певною діяльністю та її виконання; вони, за С.Л.Рубінштейном, складаються із злагодженої та відпрацьованої сукупності способів дій, за допомогою яких здійснюється діяльність, та якостей психічних процесів, за допомогою яких ці процеси здійснюються та регулюються. Ядром є остання складова.

Здібності поділяються на загальні (здібність до багатьох видів діяльності; за С.Л.Рубінштейном – обдарованість) та спеціальні (здібності до конкретних видів діяльності - математичні, музичні, педагогічні, образотворчі, конструктивно-технічні та ін.). По мірі розвитку, в результаті виконання та засвоєння різних видів діяльності відбувається спеціалізація загальних здібностей, і навпаки - становлення спеціальних здібностей позначається на розвитку загальних. Спеціальні здібності пов'язані і генетично, і структурно з загальними здібностями, а загальні проявляються і розвиваються в спеціальних. Однак взаємозв'язок між загальними та спеціальними здібностями різний: чим більшу роль в тій чи іншій спеціальній здібності відіграють спеціальні задатки та спеціальна техніка, тим меншою буде відповідність і більшою диспропорція між загальними та спеціальними здібностями. Чим менше специфічно технічний характер носить спеціальна здібність, тим більше її відповідність, зв'язок із загальними здібностями (С.Л.Рубінштейн).

Суть здібностей розкривається через поняття «задатки», «нахили», «власне здібності», «обдарованість», «геніальність» та їх співвідношення. Розуміння суті здібностей торкається й питання співвідношення здібностей, з одного боку, та знань, вмінь і навичок (як складових досвіду), з іншого. Розвиток здібностей у психології розглядається як власне психічний розвиток; засвоєння знань, вмінь й навичок - як ефекти педагогічного впливу, як умову розвитку здібностей. Успішність засвоєння знань, вмінь і навичок передбачає

наявність здібностей, а формування здібностей передбачає опанування пов'язаних з ними знань, умінь, навичок [1,2,3 та ін.].

Характер визначається як психічна властивість особистості, що складається з сукупності відносно сталих її рис, у яких відображається ставлення до навколишнього світу та які визначають стиль її поведінки з людьми в типових умовах.

Характер, на думку Г.Олпорта, є поняттям етичним та оцінюється за моральним стандартом чи системою цінностей.

Саме він визначає найбільшою мірою те, якою є людина; він – як би каркас, відбиток особистості (як відбиток пальця). Знати характер людини – значить знати її риси – властивості, які визначають поведінку у типових умовах, є суттєвими і відносно стійкими. Сукупність рис забезпечує стабільність, передбачуваність поведінки людини, можливість її впізнати.

Виокремлюються риси, пов'язані з психічними процесами (вольові, емоційні, інтелектуальні) та моральні; пов'язані зі ставленням до навколишнього світу, діяльності, інших людей, до себе, речей. Відмічаються й такі, що пов'язані з діяльністю – мотиваційні та інструментальні. Важливим при характеристиці особистості є виявлення конгруентності наявних у неї рис. У плані типології характеру розглядаються її акцентуації – крайні варіанти норми, коли окремі риси характеру занадто посилені, у зв'язку з чим виявляється вибіркова вразливість щодо певних психологічних впливів при підвищеній стійкості до інших (О.Є.Личко, К.Леонгард) (там само).

Темперамент – психічна (але найбільшою мірою біологічно обумовлена) властивість особистості, яка характеризується динамікою протікання психічної діяльності (за параметрами інтенсивності, швидкості, темпу, ритму та ін.), тобто характеризує її з точки зору динамічної своєрідності і накладає відбиток на протікання всіх сторін психічного життя.

Він найбільшою мірою позначається на емоційному житті, у руховій сфері людини, її діяльності, поведінці в цілому. На змістову сторону особистості темперамент не впливає. В основі темпераменту лежать особливості нервової системи, які визначаються співвідношенням та характеристиками процесів збудження та гальмування [1,2,3 та ін.].

Отже, необхідною концептуальною основою забезпечення становлення професіонала в контексті особистісного підходу має

слугувати уявлення про суть особистості, її структуру та психологічний зміст її складових.

Література

1. Ковалев А.Г. Психологическая структура личности / Ковалев А.Г. // *Общая психология* / Под ред. В.В.Богословского. – М.: Просвещение, 1981. – С.70-73.

2. Ковалев А.Г. Психология личности / Ковалев А.Г. – М.: Просвещение, 1970. – 391 с.

3. Хохліна О.П. Загальна психологія /Хохліна О.П.// *Загальна психологія. Соціальна психологія. Захист бакалаврської роботи: Методичні рекомендації з підготовки до державної атестації.* / О.П.Хохліна, С.Л.Горбенко. – К.: НАВС, 2014. – С.6-71.

4. Хохліна О.П. *Методологічні й теоретичні основи психології: Навчальний посібник* / Хохліна Олена Петрівна – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 232 с.

5. Хохліна О.П. Проблема змісту особистості як базової категорії психології / Хохліна О.П. // *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології. Вип. 2.* – Київ-Ніжин: Видавець «ПП Лисенко М.М.», 2019. – С.388-397.

6. Хохліна О.П. Проблема структури особистості у психології/ Хохліна О.П. // *Юридична психологія.* – 2016. – №2. – С.20-31.

7. Луцький М.Г., Сидоров М.О. *Онтологія безпеки авіації / Монографія.* – К.: НАУ, 2011. – 408 с.